

Janeževa bajta v Retečah

Pričujoči prispevek je bil pripravljen za predavanje na Blaznikovem večeru Muzejskega društva v Škofji Loki dne 21. maja in ponovljen v Kulturnem domu v Retečah 11. junija 1998. Opravičujem se, če je zapis včasih nerodno izražen in nepovezan, saj je bil pripravljen kot osnova za prosto predavanje. Napisan je po spisovnem gradivu stare zemljiške knjige, ki je ohranjeno o stari Janeževi bajti. Spodnji dokumenti niso v celoti prevedeni in dognani do besede natančno. Izpuščeni so listinski formularji, pravniška ponavljanja, nebistveni deli pogodb oziroma zapisov, dolgovezno svetniško datiranje, kar pa ne spremeni njihovega bistva. Ponekod tudi nisem znal prebrati ali prevesti raznih detajlov, za kar priznam svoje neznanje. Vendar so ostali nerazrešeni le nepomembni detajli. Uporabljeni niso bili popolnoma vsi listinski dokumenti, ki se pojavljajo v zemljiških knjigah, ampak le važnejši. Osebni podatki iz statusov animarum so bili uporabljeni le nekateri starejši, za dopolnilo in prikaz najstarejših zapisanih generacij.

Pobudo za prispevek je dal dr. Andrej Rant na občnem zboru Muzejskega društva Škofja Loka jeseni 1997. Opozoril nas je na staro leseno in delno zidano bajto

Janeževa bajta v Retečah po letu 1950 (Foto Andrej Rant)

v Retečah tik ob cesti. Zamislili smo se, kaj je v naši društveni moči, da mu odgovorimo. Muzejsko društvo je neprofesionalno in nima tovrstnih sredstev za raziskave, vendar želi sodelovati kot neprofesionalna organizacija pri očuvanju kulturne dediščine. Mogoče je le, da se dokumentarno lotimo te hiše. Stavbe prav gotovo ne bo mogoče očitati, ker je v slabem stanju in stoji v na novo zazidanem okolju. Lahko pa ohranimo zgodovinski spomin nanjo. V nadaljevanju bi kazalo obdelati zgradbo še dodatno fotografsko, etnološko in arhitekturno, kar bodo študenti dokumentirali z načrti. To naslednjo fazo pa predlagam predvsem Občini in Loškemu muzeju po etnološki plati.

Tistim, ki jim brskanje po preteklosti ni po volji, naj tega ne poslušajo ali berejo. Skušal sem po najboljših močeh prikazati ljudi ter njihovo delovanje in stanje. Ne vemo, kakšni so bili veliki, majhni, debeli, zavberne in štoraste. Če je nekatere strah pred prezentacijo pokojnih in jih preganjajo misli na duhove (kar ni tako nepogosto), naj zmolijo očenaš za njihove duše. Kot sem zapisal, tako sem jih razumel, tako jih komentiram. Zahvaljujem se za razumevanje in sodelovanje reteškemu sorodstvu, posebno lastniku bajte, Jožetu Volčiču, Matevžu Volčiču, sedanjemu lastniku grunta, in njegovi družini, Matevžu Volčiču mlajšemu, ki mi je posredoval največ podatkov, in župniku Štefanu Pavliju.

Za lažje razumevanje prispevka naj pojasnim nekatere pojme. Zemljiška enota je bila huba = grunt = kmetija. Manjša enota je $2/3$ hube in $1/3$ hube, kar pomeni že kajžo = bajto. Še manjša enota je bil v teh krajih hišar, ki ima samo ohišnico. Župniki so poznali za gruntarja še izraz zemljak (polzemljak, $1/3$ -zemljak). Kajžarjem so pravili tudi bajtarji. Še manj so bili hišarji ali hišniki. Grunt se je meril po moči in ne po merskih enotah, ki so bile takrat še johi, klaftre in dunajski čevlji. Joh je nekaj več kot pol hektarja. Starejši dokumenti so datirani po svetnikih tistega dne in po datumih, poznejši dokumenti pa samo po datumih. Starejša pisma so delali na gradu, pozneje na zemljiški knjigi, ki je bila posebej, verjetno do konca prejšnjega stoletja na gradu. Od srede 19. stoletja so lahko delali pisma tudi pri notarju. Notariat je obstajal do leta 1945 in je bil pred leti obnovljen. Goldinarji se omenjajo dvojni. Avstrijski so imeli pretvornik 100, kranjski pa 60, do finančnih reform v drugi polovici 19. stoletja. Kredibilen denar je bil v kovancih (srebrnih ali celo zlatih), papirja niso obrabljali. Po letu 1918 so šteli 4 krome za en dinar, dokler niso dokončno prešli na jugoslovanske dinarje. Ta zamenjava je bila za naše kraje slaba. Drva so merili na vožnje, fure. Utežne mere so bile funti, malo več kot pol kilograma za funt. Mernik je meril od 22 do 28 litrov. Vrednost goldinarja je s tolarjem težko primerljiva, ker so imeli predmeti, pridelki in služnosti včasih drugačne vrednosti kot danes. Če je bila kmetija vredna 3700 goldinarjev, je to lahko danes 370.000 mark, kar bi bilo realno. V primeru orodja in obleke pa je primerjava težja, razen mogoče v pridelkih, ki pa so bili merjeni v določenih količinah predvsem za nadomestilo preračunavanja denarne rente in spet niso bili realno ocenjeni. Zapise priimkov in domačih imen sem navedel v današnjih oblikah, oziroma v najpogostejši stari varianti. Navedene so stare hišne številke, ki so veljale od okrog leta 1770/80 do leta 1931, ko je izšla nova zakonodaja in je občina Stara Loka prenumerirala vasi Reteče in Godešič. Uradno so to naredili leta 1936 na zemljiški knjigi. Med leti 1850 in 1871

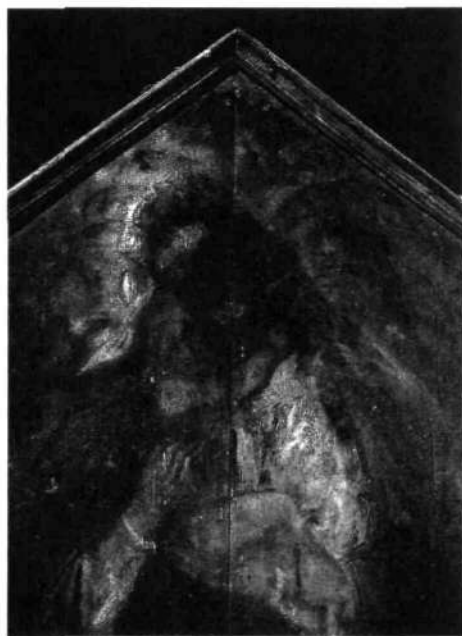
ni ohranjena listinska serija in sem posamezne pogodbe našel v arhivu loškega notariata. Jenki, Kalani, Dernovski (pišejo tudi Drnovšek), Volčiči so avtohtoni na loškem ozemlju. Volčiče najdemo pred omembo na Sorškem polju pri Sv. Andreju in v Gabrovem. V začetku prejšnjega stoletja se že pojavijo na Sorškem polju (Reteče, Gorenja vas – Jakob Volčič je bil narodni buditelj v hrvaški Istri). Poreklo Kalanov je lahko Visoko, Bukovica, Dolenja vas. Jenki so razširjeni na Sorškem polju in od tam še v Kranj. Pogosto so zapisani dvojni priimki in še domače ime: Jenko – Kalan, kar pride iz dvojne evidence, urbarialne, ki ni bila ažurirana, in -državne-zemljiškoknjžne, ki je bila nastavljena ob koncu 18. stoletja in pozneje in je bila bolj natančna.

Stara zemljiška knjiga bi bila vredna evropske promocije. Že pred 200 leti je bila evropska, brez zamude, in je do danes kompatibilna z evidencami na zemljiški knjigi na sodišču v Škofji Loki. Takšen pregled iz teh knjig bi se dal narediti za nad 2000 gruntov, kajž in drugih agrarnih enot na loškem ozemlju, žal brez detajlne evidence za Žirovsko kotlino.

Okrajšave: vl = vložek, k. o. = katastrska občina, h. št. = hišna številka.

Reteče so vas na južnem delu Sorškega polja. Po freisinški razdelitvi gospodarstva so spadale pod godeški urad. Leta 1291 je bilo v vasi 8 gruntov – hub. Leta 1754 je bilo še vedno 8 hub, 1 kajža in 4 gostači. Leta 1780 je bilo v vasi 17 hiš, leta 1817 pa že 19. Prav toliko jih kaže zemljiška knjiga, ki ima vpisanih še 8 gruntov, vendar sta dva že deljena na račun kajž oziroma novohišarjev. Številke 16, 18 in 19 so bili novohišarji, statusno še manj kot kajzarji, navezani v celoti na zaslužek svojih rok pri tujih ljudeh. Kajže so se dolgo ohranile pri gruntu, v prejšnjem stoletju pa se je zemlja drobila dalje. Vas ima zanimivo lego, zato se je v prejšnjem stoletju hitro neagrarno razvijala, posebno po zgraditvi železnice leta 1870. Pred drugo svetovno vojno je napredovala turistično. V Retečah je ustavljal kopalni vlak za Škofjo Loko. Cesta in železnica nista bistveno prizadeli vaškega jedra nad vodno polico okrog cerkve.

Janežev grunt je poleg cerkve. Ime je dobil mogoče po nekem Janezu ali pa zaradi lege tik ob cerkvi sv. Janeza. Bajta je severno od grunta, danes čez cesto in železnico. Sedanja stavba grunta je bila leta 1952 popolnoma predelana. Gre za dokaj tipičen grunt na ravnem, na Sorškem polju, ni pa med najbogatejšimi. Grunt je ob koncu stoletja obsegal okrog 15 ha in ohranil takšen obseg do danes.

Detajl Marijine slike, ki je bila nekoč na fasadi bajte, last Zofije Prevodnik (Foto Peter Pokorn)

Leta 1914 se je izločila kajža, ki je bila do takrat vodena skupno z gruntom, in je odnesla okrog 2,5 ha zemljišč, predvsem gozda. Razmerje med obdelovalno zemljo in gozdom je bilo včasih nekaj več kot pol njiv. Danes je obdelovalne zemlje na gruntu še za približno 6 ha in gozda manj kot 9 ha. Razgled med bajto in gruntom motita danes »deželna cesta« in železnica. Bajta je bila ravno prav oddaljena, da tašča ni mogla v copatih do »ta mladih«. Janeževa bajta je bila do danes že večkrat predelana. Na stropniku ima letnico 1826. Zanimiva je zato, ker ima bivalni del in hlevski del. Portal je lesen, potlačen, tipičen za leta okrog 1826, ko so bajto obnavljali. Desno od veže je hiša s pečjo. Hiša je po vsej širini stavbe. Okenske odprtine so že povečane. Zabita se še vidijo stara originalna zelo majhna okenca. Kamre ni bilo, kar kaže na zgodnji čas stavbe, ali pa na to, da je bila bajta namenjena za »ta stare«. V kamri je navadno bivala otročnica. Na drugi strani veže je shrambni del, ki je služil obenem za stanovanje. V tleh ima klet, ki se odpre s pokrovom. Temu delu sledi hlev. Zanimivo je, da so napušči posebno široki, da so lahko spodaj sušili drva in butare. Leseni deli so zelo lepo obdelani, s porezanimi robovi. Na zatrepu proti cesti je bila včasih Marijina podoba, ki je ohranjena pri Zofiji Prevodnik. Pod hišasto tablo je bil napis: »O nebes kraljica, bodi naša pomočnica, prosi ti za nas, zdaj in zadnji čas.« Nad vratnim portalom je bila po pripovedovanju Zofije lesena glava prvega lastnika bajte. Zanimivo je, da bajta ni vpisana v zemljiški knjigi. Kmečke bajte, ki so služile »ta starim« za prevžitek, so vodili pri gruntu. Ob numeraciji je dobila hišno številko, v zemljiških evidencah pa so takšne hiše izpustili. Tudi v prvem posnetku franciscejskega katastra stavba še ni zarisana. Janez Kermelj, dober poznavalec vasi, me je na to opozoril s pripombo, da bi bilo mogoče, da je bila prvotna lokacija bajte jugovzhodno od grunta, južno od gospodarskega poslopja. Tu je bila vrisana stara stavbna parcela. Okrog leta 1826 pa naj bi bajto prestavili na sedanje mesto. Po temeljitem rešetanju in razgovorih z Matevžem Volčičem mlajšim, menim, da je lokacija bajte stara. Pri letnici 1826 na stropniku gre verjetno že za prenovo. Tekoča hišna numeracija bajte kaže na čas ob nastavitvi hišnih števil v sedemdesetih letih 18. stoletja. Na obstoj pred letom 1826 kaže tudi izročilna pogodba iz leta 1805, kjer se bajta izrecno omenja na hišni številki 4. Stavbna parcela južno od hiše pa je bila po pripovedovanju Matevža Volčiča večji čebelnjak, ki je občasno služil tudi za prenočevanje in so ga med obema vojnoma podrli.

Statistika za vas nam pokaže naslednje podatke:

Leto	Hiše	Prebivalci
1780	17	102
1817	19	114
1880	24	137
1890	141	
1900	26	152
1910	166	
1937	38	220
1990	155 gosp.	503

Janežev grunt

Reteče, sedanja h. št. 24.

Urbarialna št. 2586, 2541, 2546. Huba je bila podložna loškemu gospostvu.

Stara hišna št. 3 – huba – grunt (po dednem pravu).

Od leta 1936 uradno po zemljiški knjigi hišna št. 21.

Domače ime: JANEŽ.

Vložek: 6, 7 k. o. Reteče.

Stavbna parcela 32 – hiša in gospodarsko poslopje z dvoriščem,

31 – gospodarsko poslopje

66 – stanovanjska hiša, stara hišna št. 4, JANEŽEV JOŠK
(bajta pri gruntu).

Lastniki grunta in bajte (do 1914):

Gregor Dernovšek, tudi König (1756–1842), lastnik pred letom 1805;

Matija Dernovšek, König (1780–1846), sin, izročilna pogodba 1805 (21/129), poročen s Heleno Hafner (poročen 1807), drugič z Marušo Borbon (1777–1845);

Matevž Dernovšek, sin (1819–1876), izročilna pogodba 1844, poročen leta 1844 z Barbaro Kalan (rojena 1824), Jenkova z Reteč.

Franc Volčič, Jakovc, priženjen z Godešiča, (1843–1931), notarska kupna pogodba 1865. Prvič poročen leta 1865 z Marijo Dernovšek (1847–1866), drugič poročen leta 1870 z Nežo Kalan (rojena 1849) iz Mavčič.

Matevž Volčič (1885–1926), izročilna pogodba 1914.

Nedoletni Matevž Volčič (rojen 1916), prisojilo 1926 (brisanje mladoletnosti 1938), z omejitvijo fidejkomisarične substitucije za nedoletne: Kristino (rojeno 1917), (brisanje mladoletnosti ostalim 1939), Edvarda (rojenega 1919), Ljudmilo (rojeno 1920), Leopolda (rojenega 1923) in Marijo Volčič (rojeno 1923).

Zemljiška knjiga 21/129

Na dan Sv. Janeza od Boga, dne 8. marca 1805, je Gregor Dernovšek (1756–1842) naredil izročilno pogodbo in predal grunt edinemu sinu Matiji – Matevžu (1780–1846). Drugi otroci so bila dekleta. Oče si je izgovoril dosmrtni kot v štibelcu (Stube) in vsakokrat tudi v kajži na hišni št. 4 stanovanje in vzdrževanje. Letno mu je pripadlo 4 mernike pšenice, 4 mernike rži, 4 mernike prosa, 4 mernike ajde, pol mernika fižola, 20 funtov špeha, 50 funtov sveže pripravljene govedine, pridelek njive »Per kosel« in gozdni delež »Pedulce«, jablano kosmač »pred podam«, letno 6 voženj (fur) drv za kurjavo do hiše in pristop v skupno gospodarstvo in kuhinjo. Pri ženitvi enkrat za vselej 100 goldinarjev nemške vrednosti. Če izročitelj ostane pri prevzemniku na hrani, pa 10 goldinarjev nemške vrednosti na leto.

Sestram z imeni: Mica, Anca, Špela (1797–1863), Mina (1791–1858), Maruša, Helena in Uršula (1795–1870), vsaki iz očetove in materine dediščine 100 goldinarjev nemške vrednosti, 1 kovter, 1 par pisanih rjuh (z vzorcem – mušter, čipke?), 1 blazina, 1 »reistens« (povesmo; mera za lan), 1 mehka tkanina (mogoče za nogavice?), 1 modrc, pisan predpasnik, 1 boljša srajca, muzlinasta naglavna ruta in 1 skrinja ter

5 goldinarjev nemške vrednosti ob polnoletnosti ali ob ženitvi (vsega nisem znal prebrati oziroma prevesti).

Prevzemnik se je za primer smrti ene od sestra, ko bi bile te še v skrbništvu, zavezal dati preostalim samo 50 goldinarjev nemške vrednosti. Preostanek bi šel za pogreb in ostanek 10 goldinarjev deželne vrednosti za svete maše.

Grunt je moral biti močan, da so si lahko izgovorili tako primerne zneske za odpravnine. Bajta je še služila svojemu staremu namenu za stanovanje »ta starih« in so uradne evidence pisane še na grunt št. 3. Pridelovali so še precej ajde, ne omenjajo še krompirja.

Posestvo mu je Gregor izročil spomladi 1805, kar je zanimivo. Za to leto je knjiga listin posebno debela. Do leta 1850 nobena knjiga ne doseže takšnega obsega. Ta porast si razlagam z vojnami z Napoleonom, ko je Avstrija že mobilizirala, mladim gospodarjem pa ni bilo treba »maširati«.

Zemljiška knjiga 23/31

Čez dve leti, na dan sv. Boštjana, 20. januarja 1807, so delali ženitno pismo med Matijem Dernovškom (1780–1846) in Heleno Hafner, hčerjo Jurija in Neže. Nevesta je prinesla 900 goldinarjev deželne vrednosti dote in dobila 500 goldinarjev zaženi- nila, skupaj 1400 goldinarjev deželne vrednosti, in se je intabulirala na grunt. Dogovorili so se, da ob smrti ženina brez testamenta in dedičev dobi nevesta doto skupaj z zaženi- lom. V primeru smrti neveste brez testamenta in dedičev pa ženin le 700 goldinarjev deželne vrednosti. Ženinov oče Gregor Dernovšek je dobil preživnino, svoj kos kruha (Stückbrod – preživljanje), 8 funtov špeha, donos nekega zemljišča in kravo, letno 12 funtov zabele, pol mernika ječmenove kaše, vse drugo ostane izročitelju, kot so se dogovorili 8. marca 1805.

Žal ni podatka, odkod je bila nevesta. Dota je bila velika. Oče ni nič popustil pri izgovorjenem. Iz dokumentov je razvidno, da sta sestri že na svojem. Helena je živela takrat na Suhi, stara hišna št. 10, pri Anžonu, kjer so takrat gospodarili še na ime Šink. Špela se je poročila z gruntarjem Trilerjem iz Vincarjev. Oboje je razvidno iz poznejših intabulacij.

Zemljiška knjiga 53/115-117

Mati Helena je umrla že leta 1816. Zapuščinsko obravnavo so začuda delali šele leta 1829. Njen delež so dedovale mladoletne hčere iz prvega zakona: Jera, 19 let

Letnica na nosilnem tramu v bajti (Foto Peter Pokorn)

(rojena 1809), pozneje poročena v Gorenji vasi 13 pri Poljancu, Helena, 17 let (rojena 1811), in Mica, stara 14 let (rojena 1813), pozneje v Gorenji vasi 6 pri Bošteču. Aktive je bilo 430 goldinarjev in 6 krajcarjev. Pasiva, kamor so prištevali pogreb in maše, je znesla 16 goldinarjev in jo je poravnal mož. Sodnih stroškov obravnave in vpisov je bilo za 30 goldinarjev. Po vseh odbitkih so dekleta de-

dovala 399 goldinarjev in 6 krajcarjev. Vsaka je dobila 133 gld. 2 kr., kar je oče do polnoletnosti hčera shranil na 5 % obresti ter dal zadolžnice in intabulacije za te deleže.

Zemljiška knjiga K/44

Čez 39 let se je zgodba ponovila. Petega julija 1844 je Matevž Dernovšek (1780–1846) polnoletnemu sinu Matevžu (1819–1876) izročil grunt z vsem, »kar sliši zraven«, in inventarnim premoženjem: 20 mernikov pšenice in platno, imenovano šlar (Schlar). Prevzemnik bo izplačal brezobrestno 100 goldinarjev običajnega denarja pri predaji ob enoletnem odpovednem roku. Prevzemnik bo dajal prehrano, obleko, potrebo v sostanovanju v hiši in letno priboljšek 12 goldinarjev običajne vrednosti. Če se bo izročitelj sam prehranjeval v kajži št. 4, si je za vzdrževanje letno izgovoril priboljšek 12 goldinarjev v kovancih, 4 mernike pšenice, 4 mernike rži, 4 mernike prosa, 4 mernike ajde, 30 funtov sveže govedine, 10 funtov špeha, 10 funtov zabele, 1 mernik ječmena, 5 fur lesa, 5 mernikov repe in 2 mernika krompirja (Erdäpfel), ob smrti običajen pogreb in 10 goldinarjev za maše, mater (druga žena) Marušo za življenja z vsem potrebnim oskrbeti in jo ob smrti pokopati.

Polsestri prevzemnika, Helena (rojena 1811) in Mica Dernovšek (rojena 1813), ki sta imeli izgovorjenega po obravnavi iz materinega deleža 133 goldinarjev in 2 kr., sta dobili še iz očetovega deleža vsaka 366 goldinarjev običajnega denarja, vsaki torej skupaj 500 goldinarjev deželne vrednosti in v naravi eno popolno nedeljsko obleko, skrinjo za obleko in eno »cvilhasto« posteljnino, 1 par »reisten« (reisten je pomenilo tudi čehulja – mera za lan) in prav toliko rjuh, 50 funtov grobega lanu, 15 mernikov žita in 1 kravo po štirih letih po poroki, po štirih letih ostanek deleža v denarju brez obresti. Če se Helena ne poroči, ima prosto stanovanje v kajži, dokler živi tam oče. Če pa krave ne bo vzela, pa 6 funtov zabele. V tem primeru ostane krava prevzemniku.

Prevzemnik je obljubil to pogodbo in dogovore točno izvrševati in je dopustil izgovorjeno za izročitelja, njegovo ženo in polsestri tudi intabulirati.

Matevž je bil dvakrat poročen. Spet so se pokazale visoke dajatve in močna obremenitev grunta, Inflacije pa ni bilo. Prisotnost lanu v doti kaže na takrat še močno platnarsko obrt. Vidi se, da se vsi ne morejo poročiti, Kakšno je bilo stanje neporočenih stricov in tet, lahko samo preišljujemo. V pogodbi se je že pojavil krompir.

Zemljiška knjiga 71/10

Matevž Dernovšek (1819–1876) se je leta 1844 poročil z Barbaro Kalan, hčerko Matije Kalana iz Reteč, stara hišna št. 9, po domače pri Jenku. Tu je bil grunt, ki pa so ga leta 1807 in 1815 delili, da je ostalo le za 2/3 grunta. Barbara je prinesla po očetu in materi svoj delež. Ko so medsebojno poravnali običajne dogovore, kako bi se v primeru smrti enega ali drugega zakonca brez potomcev dedovali posamezni deleži, je ostalo za intabulacijo 1415 goldinarjev, kar so intabulirali na Janežev grunt. Poglejmo, od kod je bila nevesta.

Jenkov grunt

Stara h. št. Reteče št. 9, po domače Jenko.

Od 1936 h. št. 16.

Domače ime Jenko.

Urbarialna številka 2549, 2544, 2593. Grunt je bil podložen loškemu gospostvu (po delitvi dvotretjinska huba, nezaščiteni kmetija 1997).

Vložek št. 14, k. o Reteče.

Parc. št. 14 – hiša, gospodarsko poslopje in dvorišče.

Lastniki grunta in bajte

Lastniki so bili Kalani, oziroma Jenki, imeli so dva priimka.

Matevž Kalan, pisali so tudi Jenko (1764–1835), testament 1787. Poročen je bil z Mino Schneider iz Lipice 2, Koroščevo, (dva priimka Polanc - Schneider) (5/69).

Priimek Polanc kaže na domače ime Korošec, iz koroškega urada, ki je delno v Poljanski dolini, zato Polanc.

Matija Kalan (1792–1863), izročilna pogodba 1821 (42/133).

Barbara Kalan, poročena Dernovšek (rojena 1824), prisojilo 1863.

Jožef Dernovšek, izročilna pogodba 1896.

Andrej Dernovšek, prisojilo 1943.

Matevž Dernovšek, sklep o dedovanju 1991.

Na začetku 19. stoletja je bila to ugledna kmetija. Matevž Kalan je bil po odhodu Francozov, verjetno pa že prej, občinski mož za Reteče. Grunt je bil pozneje obremenjen. Matevž Kalan je dal sinu Andreju Kalanu, pisali so tudi Jenko, leta 1807 z izročilno pogodbo (23/73) kajžo v velikosti 1/3 kmetije, to je domačo kajžo z že obstoječo ohišnico in še njivo »per ta malim boršto ta goren štuk, gozdni delež za Polencovim vertam proti Dragi in prostor na konc hrastičov.« Novi gospodar je moral začeti plačevati tudi dele davščin, ki so do takrat pripadali gruntu (23/73). V izročilni pogodbi Barbare Jožefu leta 1896 (Lenček 4687/96, fasc. 79) kajže ne omenjajo več, čeprav sta navedena še oba vložka, št. 14 in 15.

Jenkova kajža

Prenesena na Jeprco, Zgornja Senica, Pri Pušavniku, stara h. št. 25, danes podrta. Reteče, stara hišna št. 17, 1/3 kmetije, kajža.

Urbarialna št. 2544/1.

Vložek št. 15 pozneje nazaj št 14 (1896 parc št. 28/3 prenesena nazaj na vl. 14).

Vložek št. 61 ne drži.

Parc. št. 75 (brisan 1887), 28/3 (združena z 28/2 leta 1943).

Lastniki:

Matevž Kalan - Jenko, lastnik od 1787.

Andrej Kalan, sin, izročilna pogodba 1807.

Urban Kalan, kupna pogodba 1820 (39/315).

Matija Kalan, kupna pogodba 1839 (G/253).

Barbara Kalan, poročena Dernovšek, prisojilo 1863.

Leta 1887 je stavbna parcela 75 brisana.

Leta 1896 po izročilni pogodbi parc. št. 28/3 vpišejo v vložek št. 14, leta 1943 se združita parceli 28/2 in 28/3.

Leta 1863 je Barbara Dernovšek postala lastnica te kajže in je združila obojno posest. Ob izpeljavi železniške proge leta 1870 so hišo prestavili na Jeprco in je dobila hišno številko Zgornja Senica 25, ta leseni Pušavnik. To hišo so podrli pred desetletjem, ko so rekonstruirali ovinek in cesto na Jeprci. Iz kupne pogodbe 1820 je razvidno le razmerje med očetom Matevžem in sinom Andrejem (39/315). Oče mu je v pogodbi šel za pričo. V kakšnem sorodstvu je bil Urban, ni razvidno. Bajta je bila prodana za 250 goldinarjev v kovancih. Kupec je poplačal stroške in davščine še za tisto leto.

Iz kupne pogodbe med Urbanom in Matevžem leta 1839 (G/253) ni razvidno sorodstvo. Omenja se cela zgodovina od Matevža dalje, ko je bila to še domača posest pri gruntu. Matija – Matevž je kupil bajto za 330 goldinarjev v gotovini, v kovancih na roko. Prodajalec je nosil vse stroške in davščine še za leto 1839.

Leta 1815 je Štefan Götzl od grunta pri Jenku na št. 9 kupil nekaj parcel: »Dobc, na konc boršta, ta velk boršt« itd. Leta 1832 je ta posest prešla na Hribernika, Zidančka iz Virmaš.

Zakaj so odprodajali od grunta in si med seboj prodajali bajto, nam ni znano. Bajta je po delitvi grunta potegnila nase tudi 1/3 stroškov, dajatev, davščin in drugih bremen grunta, kar je zanimivo. Za časa freisinškega gospostva takšna osamosvojitve zemljiščne enote skoraj ne bi bila mogoča in zaželena, podobno kot ne danes delitev zaščitene kmetije. Razvidna je težnja, da se bajta pridobi nazaj v rod.

Poglejmo, kako je prišel Janežev grunt na Volčiče. Volčiči so bili takrat pri Jakovcu na Godešiču, stara hišna št. 27. Neža Žontar je od očeta Andreja in matere Jere Žontar dobila ta grunt z izročilno pogodbo leta 1824 od strica Gregorja Žontarja (44/216). Istega leta se je poročila s Francem Volčičem iz Vincarjev št. 3. Matevž Volčič, Reteče 116, mi je ljubeznivo pokazal rodovnik Volčičev od 17. stoletja dalje. Rod izvira od Sv. Andreja.

Notar Triller / 14, 20. oktober 1865

Matevž Dernovšek v soglasju z ženo Barbaro Dernovšek, rojeno Kalan, proda svoj grunt v Retečah št. 3 z vsemi tam nahajajočimi se premičninami. Grunt je za kupnino 3000 goldinarjev avstrijske veljave za nepremičnine in 700 goldinarjev za premičnine prodal bodočemu zetu, mladoletnemu Francu Volčiču z Godešiča 27, po domače Jakovcu. Tega je v mladoletnosti zastopal oče Franc Volčič od prav tam. Prodajalec je dovolil prepis na kupca Franca Volčiča, mladoletnega sina oziroma zeta. Poravnali in izbrisali so stare intabulacije od 1805 dalje za pokojnega Gregorja Dernovška in tudi že umrlega Matijo Dernovška. Mati Barbara Dernovšek, rojena Kalan, je ekstabulirala svojo doto iz leta 1844. Od Franca Volčiča si je izgovorila, da bo ta popravil »rušt« na hlevu njenega posestva pri Jenku v Retečah št. 9 z lesom iz njene kmetije in njenega gozda. Od kupnine je moral ženin Franc Volčič 1100 goldinarjev avstrijske vrednosti zapisati nevesti za doto. Kupec je prevzel tudi druge manjše dolgove, med njimi nekemu Jakobu Bogataju (mogoče pozne-

je sorodniku tistega pri Žargarju). Od kupnine je 200 goldinarjev ostalo za preživljanje »ta starih«. Franc Volčič se je zavezal svojega bodočega tasta Matevža Dernovška preživljati in mu letno dajati 10 goldinarjev avstrijske vrednosti za priboljšek, po njegovi smrti pa materi Barbari njegov delež v kajži št. 4 v Retečah, kjer je bila takrat na stanovanju Helena Dernovšek (teta). Dajati je moral dosmrtno stanovanje, letno 3 mernike pšenice, 1 mernik rži, 4 mernike prosa, 4 mernike ajde, 30 funtov sveže govedine, 10 funtov zabele, 4 fure drv za kurjavo in po smrti srednji pogreb. To je vknjižil na posest, da je vse to bilo zagotovljeno v prid Matevža.

Istega dne so zapisali ženitno pogodbo. Mladoletna nevesta Marija Dernovšek, gruntarska hči iz Reteč št. 3, pod zastopstvom očeta Matevža Dernovška in matere Barbare, je ženinu, mladoletnemu gruntarskemu sinu z Godešiča št. 27, za doto prinesla 1100 goldinarjev avstrijske veljave, ki sta jih izgovorila starša v isti dan sklenjeni kupni pogodbi. Uredili so po takratni zakonodaji dedovanje eden za drugim, če bi ne bilo zakonitih dedičev. Ženin Franc Volčič je dovolil to ženitno pogodbo vknjižiti na posestvo Reteče št. 3.

Leta 1866 je Franc Volčič ovdovel. Leta 1870 se je ponovno poročil z Nežo Kalan (rojeno 1849) iz Mavčič. Njen oče je bil Andrej Kalan iz Pevna, ki se je, kot kaže, priženil v Mavčiče 17, k Jušču. Na stara leta je živel pri Janežu pri hčerki Neži.

Mati Barbara je nastopila kot nekakšna enakopravna partnerica pri prodaji. Matevž je prodal z »Einverständnisse« (sporazumno, v soglasju) z ženo Barbaro. Njena sta bila takrat že grunt pri Jenku in Jenkova bajta. Če bi gledali v zemljiško knjigo, bi videli, da ženske zelo pogosto nastopajo kot lastnice in niso bile zatirane, kot je razlagala polpretekla doba. Ni pa bilo dostojno, da je bila ženska lastnica in je imel mladi gospodar »numero na tepki«, kot so rekli v takšnem primeru. Dajatve so bile podobne kot v prejšnjih pogodbah. Zakaj so prodajali v sorodstvu? Kmetija je bila do določene mere obremenjena z izplačili. Potreben je bil svež denar, ki ga je prinesel mlad ženin, in so mogoče zaradi tega naredili takšen dokument. Mogoče je bila zadaj še kakšna »kmečka pamet«, oziroma praktična izkušnja, ki ne vemo več zanjo. Kmetije so se v preteklem obdobju pogosto prodajale, drugače kot dandanašnji. Medsebojna »krdihtnost« (kredibilnost) med določenimi hišami je veljala rodove daleč.

Notar Triller 33/14290, 33/14378, ZK 1878/28 - 752

Na gruntu Reteče 3, pri Janežu, in pri Jenku na št. 9 so dobro gospodarili v tistem času. Franc Volčič, akoravno nepismen (v pogodbe se je le podkrižal in so se zanj podpisali drugi), je leta 1888 od Franca Bogataja mlajšega, Žargarja (tudi Žagarja) iz Reteč št. 5, kupil travnik, parc. št. 13/1 k. o. Reteče, za 350 goldinarjev avstrijske vrednosti. Pri Žargarju so imeli že deset let težave, ker je Francu Bogataju starejšemu umrla žena in zapustila mladoletne otroke, ki so si morali pozneje pomagati na tak način. Zanimivo je, da je tudi Jožef Dernovšek, takrat še posestnikov sin (matere Barbare) na številki 9 pri Jenku kupil od Žargarja gozdni parceli št. 222 in 223, k. o. Reteče, za 585 goldinarjev. Prodali so raje družini znanemu kupcu.

Jože Volčič, lastnik Janeževe bajte v pogovoru z avtorjem prispevka (Foto Peter Pokorn)

O Francu Volčiču mi je povedal in zapisal Matevž Volčič mlajši, »da so njegovi otroci vedeli povedati (posebno Julka, rojena leta 1882), da ga je oče poslal v šolo v Varaždin, kjer je bila takrat njegova starejša sestra nunska prednica. Od tam je hitro pobegnil. Očetu je rekel, da gre raje vleč repo izpod snega, kot pa nazaj v šolo v Varaždin. Kasneje je bil ugleden gruntar, v Retečah šolski svetnik in blagajnik šolskega odbora. Bil je tudi vnet igralec na reteškem odru.

Če nadaljujemo pregled nad prvotnim Janeževim gruntom, vidimo, da je Franc Volčič gospodaril kar 49 let, od 1865 do 1914, na bajti pa celo 59 let. Iz prvega zakona ni imel otrok, hčerka Marija mu je, stara eno leto, 1867 umrla. V drugem zakonu se mu je rodilo 13 otrok: Franca 1877, Andrej 1878, Marija 1880, Ivana 1887, Katarina 1889, Rozalija 1890, so umrli kot otroci; Marija, rojena leta 1871, se je poročila z Jakobom Žlebnikom iz Stanežič, župnija Šentvid; Franc, rojen leta 1873, se je poročil na Sorškovo kmetijo v Gorenji vasi; Neža, rojena 1875, se je poročila h Košeninu v Zgornjo Senico; Julijana, rojena leta 1882, je vzela Avguština v Gorenji vasi; Mina, rojena leta 1883, je ostala doma; Matevž, rojen leta 1885, je podedoval doma, Jožefu, rojenemu leta 1893, pa je oče namenil bajto na št. 4.

Leta 1914 je prišlo do delitve posesti med gruntom in bajto. Grunt je Franc zapustil sinu Matevžu. Zaradi davčnih pristojbin so grunt s pritiklinami ocenili na 10.000 kron. Matevž je moral izplačati odpravke polnoletnima sestrama Julijani in Mini, vsaki po 2000 kron, že poročeni sestri Mariji Žlebnik iz Stanežič pa 400 kron. Oče si je izgovoril 2000 kron, »cimer« v hiši v dosmrtno stanovanje in souporabo drugih prostorov. Izgovoril si je potrebno hišno opravo in perilo, preživljanje pri skupni mizi, potrebno obleko in obutev, letno dva mernika pšenice, vsak teden dve

kroni, vsak dan liter mleka, kadar je pri hiši. Potrebna drva za kurjavo je lahko oče vzel iz skupne skladovnice. Če bi oče ne hotel ali mogel strpeti doma, bi se dodatno dogovorili na sodišču ob zaslišanju dveh nepristranskih izvedencev. Očetovo preživnino so šteli na 60 kron letno brez tistih dveh tedenskih kron. Oče si je izgovoril še konja in voz po izbiri in obdržal zemljišče, vložek št. 103, k. o. Godešič. Mina, ki je ostala za teto, (predvideli pa so tudi poroko), je dobila še »kot«, ki je obsegal celotno »vrhno hišo«, dokler se ne poroči, ko se pa to dogodi, pa še enkrat za vselej 200 kron in po pet mernikov pšenice, rži, ajde in prosa, kadar se poroči, kar so ocenili na 40 kron. Prevzemnik je prevzel še 800 kron dolga v hranilnici in 400 pri zasebniku. Oče Franc je naredil še eno zanimivo potezo. Za bajto hišna št. 4 je odprl nov vložek in se sam vpisal nanj (Sodišče, serija listin 1914/407; Lenček 1914/93, št. 17095).

Matevž je še istega dne sklenil ženitno in dedinsko pogodbo z Marjano Burjek iz Kovskega vrha št. 2. Ta je bila hči posestnice Uršule Kos, prej vdove Burjek. Nevesta je prinesla 2600 kron dote (Notariat Lenček 1914/93, št. 17096).

Zanimive so naslednje ugotovitve. Namenoma so nizko ocenili posest zaradi plačila pristojbin. Oče in hčere so vzeli kar 6400 kron pa še breme posojila, kar je ogromno glede na ocenjeno. Hišni »kot«, letno vzdrževanje je sorazmerno nizko ocenjeno, kar kaže na »poceni« bivanje. Dote so bile še vedno dovolj visoke. Oče si je izgovoril bajto, konja in voz.

Janeževa bajta

Reteče, danes brez h. št.

Stara h. št. 4.

Leta 1936 so sodno vpisali novo hišno št. 29.

Danes Reteče 75. (preneseno na novo hišo)

Vložek št. 66, od leta 1914 št. 164.

Leta 1939 se je iz tega vložka izločila stavbna parc. št. 101, hiša Reteče št. 35.

Lastniki:

Franc Volčič, izročilna pogodba 1914.

Angela Volčič, snaha, izročilna in darilna pogodba 1924.

Jože Volčič, šofer, Reteče 75, sklep o dedovanju 1976 in 1977.

Že v notarskem pismu leta 1914, s katerim je oče Franc sinu Matevžu izročil grunt, je navedel, da bo bajto z nekaj zemlje, tudi v k. o. Sora, še zadržal (Lenček 1914/93) in jo bo namenil sinu Jožetu ob svojem času. Vložek št. 66 so leta 1914 prepisali v novi vl. št. 164, da je bil ta pripravljen za izločitev in izročitev. Do leta 1924 je oče okleval. Tega leta je posest izročil snahi Angeli, rojeni Kos, ker ni zaupal sinu, ki se mu ni zdel primeren. Oče Franc se v dokumentih potem imenuje kajžar in ne več gruntar. Angela je dobila poleg bajte še Francev vložek v k. o. Godešič št. 103. Šlo je za nekaj zemljišč, ki jih je oče Franc kupil leta 1871 na Godešiču. Tast ji je dal prav vse nepremičnine z »živino in pritiklinami vred, sploh vse kakor stoji in leži in z vsemi svojimi pravicami, v njeno takojšno, pravo in popolno last z dovoljenjem vknjižbe lastninske pravice na njeno ime« (Lenček 1924/97, št. 20954). Med obema

vojnama je posest merila okrog 2,5 ha. s tendenco na zmanjševanje na račun novih stavbnih parcel, kar pa ni več predmet našega ugotavljanja. Leta 1924 so posest zaradi pristojbin cenili takole:

a) stara in lesena bajta	3.500 din
b) ves svet skupaj	22.000 din
c) en stari konj in nekaj poljskega orodja (pritikline)	2.000 din
Skupaj	27.000 din.

Vsa hišna oprava in dve kravi, ki sta bili pri bajti, pa je bilo že vse last Angele Volčič. Angela se je zavezala tastu dajati 125 din letno, po pet mernikov pšenice, prosa, ajde in rži, vsak teden pol kile svežega mesa. Te dajatve so ocenili na 1500 din letno. Drugega si pa tast ni izgovoril, ker je imel že dogovorjen kot na domačiji pri sinu Matevžu. Drugi otroci so bili že odpravljeni. Oče si je izgovoril naturalije tudi iz bajte, ker si je doma na gruntu izgovoril le pšenico, hrano, obleko, bivanje in mleko, kot priboljšek, saj se posebej citira ob hrani. Bajta je bila nizko ocenjena, svet pa še kar. Pojavita se konj in voz iz leta 1914. Konj in voz sta bila le 1500 din cenejša od bajte. Vse kaže, da je oče še malo delal in »fural« s konjem, saj je preživel sina Matevža za pet let in umrl leta 1931 v visoki starosti 88 let. Pri bajtah sicer ni bilo v navadi, da bi redili konja. Glede na grunt je bila tu kajža visoko ocenjena, skoraj na 4000 kron. Cene so se takrat res že zmedle. Po takratnih cenah bi bil grunt vreden samo 2500 din, bajta pa 27.000 din, kar je zaradi takratne zamenjave denarja slabo primerljivo. Za en dinar je bilo treba odšteti 4 krome. Sedanji gospodar na domačiji, Matevž Volčič, se spominja, da stari oče ni dobival vsega izgovorjenega na bajti in je do svoje smrti živel na domačiji.

Jože Volčič, ki ni nikoli postal gospodar na bajti, je bil v prvi svetovni vojni pri 17. regimentu sanitejec. Bil je na Piavi, Sv. Gori, Doberdobo od leta 1915 dalje, nekaj časa pa v Tirolah. Bil je ujet in je prišel iz italijanskega ujetništva iz Verone šele leta 1920. V vojni je dosti skusil. Pripovedoval je, da se je ob neki priložnosti zbudil med samimi mrličmi. Po vojni bi bil rad postal žandar, pa se oče s takšno željo ni strinjal. To kaže, kako so še po polnoletnosti veliko dali na očetovo voljo. Verjetno je bil zato manj navdušen za delo na zemlji. Svoje sledi pa je pustila tudi vojna.

Celoten prikaz teh raznih pogodb nam pokaže, da se je v zadnjih sto letih največ spremenilo, več kot prej v nekaj stoletjih. Premoženje si ob spremembah zelo natančno zaznamujejo. Zanimive so naturalne dajatve. Tudi klavzule dedovanja že v poročnih pismih (pred testamentom) so zanimive. Testament je sodil na starost, prej pa so takšna razmerja dognali že v ženitnih pismih, kjer so predvideli smrt, pa tudi različne stranpoti (nezakonski otroci). Teh momentov danes ni več,

Starinski predmeti iz Janeževe bajte (Foto Peter Pokorn)

nihče ne računa na smrt pred starostjo. Razpadla je tradicija »ta starih« v bajto. Socialni problem se rešuje drugače. Stari ostanejo doma ali gredo v zavod. Bajte dobivajo nove lastnike, prvotno še iz družine, pozneje pa se sorodstvo pozabi. V sedanjem času je spet več vredna hiša, tudi če je slaba, je pa lokacija. Med pridelki se v obravnavanem času pojavi krompir. Skoraj izginejo ajda in določena žita. V zadnjih desetletjih se javlja koruza. Popolnoma izgine lan. Po razgovorih z domačini sem ugotovil, da se še počutijo kmete, da še dajo nekaj na kmetski stan. Kako bodo kmetije preživele vstop v Evropo, bo pokazal čas, kot je bilo s spremembami do sedaj. Bajte so bile ravno prav oddaljene od gruntov. Bile so lesene in so se dale popravljati, dopolnjevati, modernizirati in prenašati, Jenkovo bajto so prenesli drugam in jo prodali, sicer pa so dolgo služile prvotnemu namenu za prevžitek »ta starih«. Ob dokončni oddelitvi bajte od grunta je bajta odnesla tudi tretjino davčnih obveznosti, kar so pri Jenku naredili že leta 1807, še pred zemljiško odvezo leta 1848, kar je zanimivo. Zemljiški gospod, oziroma že država, v končnem prispevku nista bila oškodovana, saj so ostale obremenitve takšne, kot bi bile od celote. Po neveste niso hodili daleč. Ali je to bilo dobro ali slabo, ne moremo reči. Ali so pred zemljiško odvezo sploh smeli iz gospodarstva ali mogoče celo ne iz urada? Z biološkega vidika so novejša raziskava pokazale (Hrvaški otoki, Selška dolina), da v takšnih primerih ni genetskih napak in kvarnih vplivov, česar pa ne verjamem. Najbolj pogosto ime v družini je Matevž, Franc in Jožef, med ženskami Marjana, Mina, Mica, Maruša, skratka Marije. Lastniki grunta pa so bili po Gregorju vedno Matevži.

Viri

Zemljiška knjiga v ZAL Enota v Škofji Loki. Reteški župnijski arhiv, status animarum. Matevž Volčič, Reteče 116, Jože Volčič, Reteče 75, informatorja.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Janež-Hütte in Reteče

In der vorliegenden Studie wird dem Leser die Geschichte eines Hofes und seiner Hütte von der zweiten Hälfte des 18. Jh. bis heute vorgestellt. Der Vortrag wurde für den Musealverein im Schloss gehalten und für die Einheimischen in Reteče. Die Daten wurden aus dem alten Grundbuch, das schon zu jener Zeit »europäisch« war, geschöpft. Die Studie wurde mit Eintragungen aus den Status animarium und anderen Quellen ergänzt. Die meisten Quellen befinden sich im Historischen Archiv in Škofja Loka.

Am Anfang unserer Erforschungen diente die Hütte als Wohnstätte den »Alten«. Sie zogen hinein, um bei der Übergabe des Hofes der jüngeren Generation Platz zu machen. Diese Tradition erhielt sich in unserem Fall verhältnismäßig lange, bis 1914, als der damalige Hausherr die Hütte mit dem zugehörigen Grundstück vom Hof trennte, sie auf seinen Namen übertrug und sie später den anderen Erben übergab. In der Verwandtschaft dieses Hauses haben wir so einen Fall schon Anfang vorigen Jahrhunderts gefunden. Eine Teilung des Hofes war we-

gen der wirtschaftlichen Macht nicht ratsam. Der Hof wurde immer kleiner, auch die Hütte ernährte schwerer die Nachlebenden. Sie mussten sich zum Überleben noch mit anderen nicht agrarischen Tätigkeiten beschäftigen. In unserem Fall verhalf zu einem höheren Lebensstandard ein Pferdefuhrwerk. Der Staat bekam in beiden Fällen ebensoviel ($2/3 + 1/3$), später noch mehr. Auf diese Weise steigerte sich die Verarmung im Dorf und das Dorfproletariat nahm zu. Im Beitrag werden dem Leser eine grundlegende Dorfbeschreibung, der Umfang des Hofes, Verwandtschaftsverhältnisse, die Abgaben den Alten, wo noch Lein und schon Kartoffeln erwähnt sind, die Schätzung des Besitzes bei Übernahmen, Verhältnisse zwischen Alten und Jungen dargelegt. Es ist auch ersichtlich, dass es stärkere und schwächere Persönlichkeiten gab. Die Rolle der Frau war nicht unterschätzt. Bräute auf dem Hof wurden nicht von weither gebracht, was in Jahrhunderten der Loka-Herrschaft biologisch in Frage gezogen werden könnte. Die anderen Kinder zogen fort. Das Problem der Auswanderung nach Amerika kam in diesen Fällen nicht vor. Der Sohn, der zum Hausherrn bestimmt war, trug in mehreren Generationen denselben Namen.